

Repere demografice și economice în evoluția așezărilor din Nordul Olteniei până la primul război mondial

Mihaela Ioniță-Niculescu

Résumé

Dans l'espace extracarpatique, la dépression de l'Olténie se fait remarqué au cours du temps comme une zone densément peuplées, favorisées par le relief, le climat et les richesses naturelles. Dans les 17e et 18e siècles, la plupart des villages libres de « Moșneni », appartenait l'Olténie, en particulier au Gorj et dans Vâlcea. Cette étude presente l'évolution démographique et le développement économique dans les communautés situés au nord de l'Olténie.

Mots-clés: démographie, économie, nord de l'Olténie, communautés.

În spațiul extracarpatic, depresiunea subcarpatică a Olteniei s-a remarcat de-a lungul timpului prin așezări intens populate, favorizate de relief, climă și bogățiile naturale. Tipologia satelor până târziu în perioada interbelică a fost dominată de diversitate, cu sate împrăștiate în zona platformelor muntoase și locuințe rare cu puține ulițe; sate de tip răsfirat, cu multe nuclee de concentrare a locuințelor, în alternanță cu ulițe și case rare, livezi, fânețe, pășuni, culturi agricole pe văile zonelor de trecere de la depresiune la regiunea de munte; sate de-a lungul râurilor, în zona de contact a regiunii muntoase cu cea de șes, cu formă determinată de cursul râului și sate adunate în zonele de câmpie cu case apropiate una de cealaltă de-a lungul uliței¹.

În forma sa inițială, satul se identifica cu grupul de gospodării adesea izolate, sub formă de ocoluri, cuprinzând curtea casei, oborul, grădina și întreaga siliște, cu pometuri sau un bogat arboret împrejur. În funcție de relief, în județul Vâlcea cele mai răspândite așezări rurale au fost: sate de vale, cu gospodăriile situate pe terase joase, în apropierea cursului apei; sate de coastă cu gospodării răsfirate pe dealuri și sate de creastă cu gospodării de-a lungul drumului ce urma creasta dealului².

Harta întocmită de căpitanul F. Schwantz în 1722 reprezintă primul document cartografic complet, cu reprezentarea tuturor văilor și firelor de apă, a localităților și a întregii rețele de drumuri locale. La începutul instalării sale în Oltenia, administrația austriacă s-a confruntat cu fenomenul depopulării satelor, unele dintre ele în totalitate. Harta lui Schwantz consemna un număr de 273 sate părăsite din totalul de 1000 localități atestate documentar. Din cele 33 de

1 Gheorghe Focșa, Ioan Godea, *Arhitectura Gorjului*, Editura de Vest, Timișoara, 2002, p. 8.

2 Dr. Georgeta Stoica, Elena Secoșan, Dr. Ion Vlăduțiu, Dr. Paul Petrescu, *Arta populară din Vâlcea*, Centrul Județean de Îndrumare a Creației Populare, Râmnicu – Vâlcea, 1972, p. 8.

sate depopulate din județul Gorj, 16 au fost repopulate până în 1728³. Conform descrierii realizate de funcționarii imperiali în scurta perioadă de stăpânire a Olteniei, țăranii trăiau în grupuri risipite de câte 3-5 case, așezate de preferință departe de drumuri, în apropierea munților și a pădurilor astfel încât să poată fugi în caz de pericol. Potrivit Catagrafiei austriece din anul 1735, având ca unitate de înregistrare demografică familia, din totalul de 118246 familii din Țara Românească, 34346 familii trăiau în Oltenia. Configurarea pe județe a generat următoarea ierarhie: Dolj – 7326 familii, Vâlcea – 7123, Gorj – 6794, Romanați – 6750 și Mehedinți – 6353 familii⁴.

Pe harta rusă dintre anii 1828-1832, mult mai complexă decât cele întocmite de austrieci, vetrele satelor au fost mai bine precizate, redându-se situația anterioară Regulamentului Organic. Din modul de reprezentare a satelor, rezultă dispunerea acestora atât în formă liniară, cât și în vetre desfășurate de-a lungul drumurilor, mai mult sau mai puțin ordonat. În 1831 pe baza prevederilor Regulamentului Organic, Vornicia din Lăuntru prezentat Generalului Kiseleff un proiect de lege pentru construirea regulată a caselor țărănești, cu precizarea unui plan tip de casă, cu grajd și îngrădirea necesară de protecție a gospodăriei și cu plantațiile de pomi în jur. Deși tipărit și distribuit deputaților în Adunarea Obștească din 15 februarie 1842, discuțiile privind aplicarea sa au fost tot timpul amânate. Măsura vizată avea implicații deosebite pentru fiecare grup de așezare, cu particularități pentru așezările de bordeie, de bordei și locuință de suprafață, pentru așezările mixte, de țărani clăcași și moșneni. În anul 1844 în județul Gorj alinierea satelor era deja realizată în proporție de 84,5% din totalul lor⁵.

„Harta României meridionale” întocmită de inginerul Satmari, cunoscută și ca „Harta lui Cuza” (1864) reda căile de comunicație, localitățile și modul de organizare/exploatare a teritoriului – culturile agricole, pometurile și vița de vie, cu delimitarea strictă a izlazurilor, locurilor de pășunat, fânețelor și pădurilor. Ca și Legea Sanitară, Legea Drumurilor din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza impunea măsuri de modernizare a așezărilor, prin refacerea caselor aliniate din materiale sănătoase, cu camere spațioase și ferestre luminoase, cu pardoseală de scândură sau de cărămidă, cu recomandarea casei cu temelie înaltă sau cu etaj. Pentru ca sătenii să înțeleagă mai bine aceste imperative, intra în atribuțiile inginerului de județ realizarea modelului de casă prevăzut de lege. În anul 1865, Consiliul General al Județului Gorj s-a văzut nevoit să impună locuitorilor construirea locuințelor cu 12 palme, înălțimea pereților și cu cel puțin o fereastră cu geam de sticlă înaltă de 5 palme și cu lățimea de 3 palme pentru fiecare cameră, iar plugarii să planteze obligatoriu cel puțin 6 duzi în jurul casei, procurați de la

3 Apud Andrei Pănoiu, *Arhitectura tradițională gorjeană (sec. XVII-XX)*, Editura Centrului Județean al Creației Gorj, Târgu - Jiu, 1996, p. 77.

4 Apud Șerban Papacostea, „Populația Țării Românești în ajunul reformelor lui Constantin Mavrocordat”, în *Studii. Revista de Istorie*, Tom 19, nr. 5/1966, p.937.

5 Andrei Pănoiu, *Op. cit.*, p. 91.

Școala de Agricultură din Pantelimon.

În secolele XVII și XVIII, cele mai multe sate libere, ale moșnenilor, aparțineau Olteniei, în special în Gorj și în Vâlcea. Șirul de sate așezate pe sub munți, aproape toate pe aceeași linie, în fața versantului de sud al muntelui Parâng, începe la Est cu localitatea Polovragi și se termină la Vest cu Bumbeștii de Jiu, de lângă malul stâng al Jiului. Între aceste două extreme se plasează satele „ungurenilor” din dreapta Oltului: Drăgoiești, Turbați, Crasna, Aniniș, Ungureni și Novaci, la a căror apariție și evoluție au contribuit oieri veniți de dincolo de Carpați, în special din satele Mărginenilor din preajma Sibiului și de pe Valea Jiului⁶.

Așezarea Polovragi face parte dintre localitățile cele mai vechi și mai bine populate din zona subcarpatică olteană. Argumentele arheologice, geografice, lingvistice, etnografice și religioase ne duc cu gândul la vremurile preistoriei și la continuitatea umană până în prezent. Toponimul Polovragi în variantele mai vechi „Polvragi” și „Polovraci”, de origine slavă, de la cuvintele ”polje” - câmpie, câmp și ”vrag” - vraci, tămăduitor a fost interpretat de către Academicianul Iorgu Iordan ca ”jumătate de vale cu maluri râpoase”. Pentru Aurel Sacerdoțeanu, aceeași denumire a fost tradusă ca “Vale diabolică” sau ”Câmpie vrăjită”⁷. Ambele versiuni, precum și considerațiile despre originea greacă sau dacică a denumirii, provin conform tradițiilor locale de la planta tămăduitoare numită “polovragă” sau “povagră”⁸ folosită de vracii ucenici ai lui Zamolxis.

Până la prima atestare documentară, așezarea Polovragi a fost obște liberă în condițiile în care zonele muntoase au favorizat cel mai mult menținerea acestei forme de organizare românești, cu rădăcini în perioada dacică și daco-romană. Polovragiul este atestat ca sat pentru prima dată în hrisovul dat de Basarab cel Tânăr – Țepeluș la 14 ianuarie 1480, prin care se confirma stăpânirea lui jupan Ticuci și a fraților săi Bran, Radu și Pătru asupra satului, care reușesc să-și mărească averea prin acte de vânzare – cumpărare și prin danie domnească⁹.

Documentele istorice – hrisoave, acte de vânzare cumpărare relevă faptul că cel puțin 165 de ani Polovragiul a fost când moșie boierească, când sat liber. Ca sat mănăstiresc, Polovragiul după 1647 a avut o organizare administrativă asemănătoare cu cea a satelor boierești, fiind administrat de Egumenul Mănăstirii. Imunitățile acordate lăcașului, în spiritul evului mediu românesc, cuprindeau privilegiile de natură administrativ-fiscală și juridice.

Stăpânirea Olteniei de către austrieci între anii 1718-1739 a determinat realizarea primei înregistrări statistice a satelor, “conscriptia virmontiană” și

6 Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, vol. II, Editura Minerva, București, 1980, p. 323.

7 Viorica Micle, *Mănăstirea Polovragi*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 1987, p. 6.

8 Alexandru Ștefulescu, *Polovragii*, Editura Casei Bisericii, 1906, pp. 9-10.

9 Vasile Cărăbiș, *Istoria Gorjului*, Editura Editis, București 1995, p. 83.

întocmirea hărții lui Schwantz în 1722. Conscripția din 1722 evidențiază existența celor mai numeroase sate în regiunea depresionară a Gorjului, pe văile râurilor Olteț, Gilort, Jiu, Sohodol, Bistrița și Tismana. Din cele 515 familii¹⁰ înregistrate în această zonă, 74 familii au fost consemnate la Mănăstirea Polovragi. Cifra este considerată relativă, fără a include existența oamenilor slobozi din afara mănăstirii. În lucrarea “Cartografia” din 1831, localitatea Polovragi se confunda cu schitul Polovragi, metocul mănăstirii Hurezi, componentă a plaiului Novaci cu 114 familii pe moșia sa, pentru ca numărul lor să crească în 1848 la 156 și la 185 familii în 1864¹¹.

Adoptarea legii pentru comunele rurale și urbane din anul 1864 a conferit așezării statutul de comună cu un singur sat în cadrul plasei Novaci. Fenomenul transumanței specific zonelor pastorale și vecinătatea cu Sibiul de dincolo de munți au favorizat atât interferențe spirituale cât și fenomenul migrației. În secolele XVIII-XIX a avut loc cel mai intens proces de imigrare românească din Transilvania în Tara Românească. Prezența românilor ardeleni este demonstrată și azi de numele specifice regiunii de origine: Vulcan din zona Sibiului, Chifert și Gogață din partea vestică a depresiunii Petroșani, Ghibu, Mănițiu și Ștefu de la Poiana și Săliște, Dobrogenii din Dobrogea, Rusu de la Rușii de Vede din Teleorman. La sfârșitul secolului al XIX-lea, dicționarele județene ca și Marele Dicționar Geografic al României oferă informații interesante despre numărul și structura populației.

Datele statistice permit cunoașterea indicelui natalității și mortalității generale până în prezent, cu un spor de aproximativ 500 de locuitori între anii 1892-1912¹². În secolul XX, deși creșterea numerică a populației este inferioară perioadei de la sfârșitul secolului al XIX-lea, s-a constatat o creștere anuală de 7% față de media de 5% din aceeași perioadă pe teritoriul județului. Reformele agrare din 1864 și 1921 au consolidat puterea economică și socială a gospodăriilor din zonă prin împrumutarea cu loturi de casă și grădină, în mod deosebit cu izlazul atât de necesar păstoritului. Prin comparație cu locuitorii zonelor de deal și de câmpie, oamenii muntelui au manifestat un puternic sentiment de proprietate în cadrul obștii.

Cărăușia a reprezentat în epocă singura activitate de negoț aducătoare de venituri. Brânza, șindrila, scândurile, piatra de var arsă și sarea sunt produsele vândute prin țară, la schimb cu porumbul, grâul, vinul, peștele sărat și uneltele agricole pe o arie foarte vastă cuprinsă între zonele de deal și câmpie, până la Dunăre. Cărăușia se realiza cu un număr de 3-12 care, pentru apărarea agoniseli de “hoții la drumul mare”. Cele mai umblate drumuri de căraușie erau pe Valea Oltețului și a Tăraiei sau pe ”Drumurile Mari” de la Târgu-Jiu – Polovragi –

10 Alexandru Ștefulescu, *Polovragii*, p. 20.

11 A.N-D.J.G.J, *Fond Școala. Primară, Dosarul nr. 5*, f. 6.

12 Arhiva Primăriei Polovragi, *Fond Registre de stare civilă 1883-1971*.

Bistrița - Vâlcea și de la Mănăstirea Polovragi spre schitul Crasna. Acest ultim drum a fost numit din 1935 “Drumul I. G. Duca”, consecință a vizitei marelui om politic liberal la Polovragi. Unul dintre drumurile sării cuprindea traseul Ocele Mari – Hurezi – Polovragi - Novaci - Târgu-Jiu – Brădiceni – Celei – Izvarna – Pocruia - Baia de Aramă și Cerneți¹³ în Mehedinți. Pe “Drumul Gorjului” de la Râmnicul Vâlcea la Tg-Jiu prin Polovragi sau Zătreni au fost transportate păcura, ceramica și petrolul, în vederea comercializării lor¹⁴.

Cu dimensiuni demografice mai reduse decât comuna Polovragi, comuna Cărpiniș –denumire atribuită așezării după pădurile de carpen din comună, era încadrată geografic de comuna Radoși la est, Crasna la vest, Ciocădia la sud, la nord de plaiul muntos al așezării. La sfârșitul secolului al XIX-lea, comuna este menționată cu 273 familii și 791 locuitori, din care 202 contribuabili¹⁵. Cei 1230 lei reprezentând veniturile asigurau un excedent financiar considerabil, prin raportarea la 734 lei reprezentând cheltuielile așezării. Componentă administrativă a plaiului Novaci, județul Gorj, localitatea Cărpiniș dispunea de 1225 hectare teren, din care 175 hectare pământ arabil, 200 hectare cu livezi, 400 hectare de izlaz și 450 hectare pădure. Numărul animalelor raportat la estimările prezentate în Marele Dicționar Geografic este specific comunităților de munte, în care creșterea animalelor reprezenta principala îndeletnicire. Patrimoniul viu al comunei cuprindea 98 cai, 608 vite mari cornute, 1026 oi, 216 râmători, 326 capre 10 stupi, întregit de 55 pluguri, 42 care cu boi și o căruță cu cai.

Situată în Plaiul cu același nume, învecinată la est cu comuna Pocruia, la sud cu comuna Orzești, la vest și nord cu Austro-Ungaria, comuna Cloșani din județul Mehedinți avea în structura sa satul Motrul Mare (reședința comunei) și Motrul Mic cu cătunul Poiana, populate de 1105 locuitori – 245 de case, din care 199 contribuabili. Economia așezării, dominată de creșterea animalelor, era întregită de agricultură, pescuitul păstrăvului din apa Cernei și confecționarea șindrilei. Plaiul Cloșani - bogat în metale, în special aramă și cu importante zăcăminte de cărbuni a permis diversificarea îndeletnicirilor economice și suplimentarea veniturilor din agricultură. Numărul animalelor este considerabil, însumând 890 vite mari cornute, 2000 de capre, 600 râmători, 1015 stupi și 304 oi, inventarul agricol cuprinzând 16 pluguri, 20 care cu boi, și 11 căruțe¹⁶.

În structura bugetului, veniturile totalizând 1646 lei devansau cheltuielile în valoare de 1097 lei. Dimensiunile considerabile ale factorului demografic sunt evidențiate la sfârșitul secolului al XIX-lea de existența celor trei biserici cu doi preoți și patru cântăreți, cu numai o școală și un învățător, știută fiind reticența 13 Șerban Papacostea, *Op. cit.* p. 124.

14 Ion Ghinoiu, *Popasuri etnografice românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 91.

15 George Ioan Lahovari (coordonator), *Marele Dicționar Geografic al României*, vol II, Stabilimentul Grafic J.V. Socec, București, 1899, p. 296.

16 *Ibidem*, p. 526.

locuitorilor din mediul rural față de învățătură. Numărul cârciumilor – 4, este un reper în aprecierea stării materiale a localnicilor, fără a exclude nevoia de socializare și „suplimentarea” consumului de alcool din propriile gospodării.

Comuna Topești este localizată în nord-vestul plaiului Vulcan, în vecinătatea comunei Peștișani, cuprinzând cătunele Topești, Gornovița, cu 358 familii și o suprafață de 770 hectare. Inventarul agricol al gospodarilor comunei cuprindea 33 de pluguri, 45 care cu boi, 8 căruțe cu cai, 6 stupi, 750 vite mari cornute, 29 cai, 2000 oi, 300 capre și 273 râmători.

Amplasată geografic în partea de est a județului Gorj, la limita județelor Gorj și Vâlcea, la 58 km de Targu-Jiu, comuna Logrești-Moșneni a fost populată așa cum ne sugerează și denumirea, de moșneni. Prima atestare documentară este foarte târzie, ca și în cazul altor așezări rurale, intrarea în “istoria scrisă” fiind precedată de secole întregi de existență, cercetările arheologice demonstrând existența unei cetăți dacice în zona numită sugestiv “La Cetățuie”. Printr-un hrisov din 17 martie 1615, în care au fost pentru prima dată amintite satele Popești și Ciobănești - componente ale structurii administrative, i se confirma lui Preda Logofătul din Popești stăpânirea peste mai multe cumpărături în Popești, Ciobănești, Pojarul de Sus și Logrești. În 1861, conform “Indicelui de comune orașene și rurale din Muntenia”, publicat de Oficiul de Statistică, satul Logrești - Moșneni împreună cu Adunații Popești avea în componența sa 117 case cu 122 familii.

Câțiva ani mai târziu, în 1865 comuna este menționată cu 205 case și 178 familii. Creșterea semnificativă a populației a avut loc între anii 1864-1872, ajungând la 890 de locuitori în întreaga comună. În volumul IV din “Marele Dicționar Geografic” al lui George Ioan Lahovari, comuna Logrești-Moșneni din plasa Gilort - Gorj, cu relief de șes și deal, are o suprafață de 500 hectare, din care 250 hectare pământ arabil, 100 hectare fânețe, 10 hectare cu vie, 25 hectare livezi de pruni și 15 hectare islaz. Cele 159 familii, cu 154 contribuabili, aveau în proprietate 62 pluguri, 82 care cu boi, 3 căruțe cu cai, 255 vite mari cornute, 26 cai, 345 oi, 33 capre și 184 râmători. Satul Ciobănești este menționat distinct, cu 300 hectare, din care 80 hectare pădure, 150 hectare pământ arabil, 60 hectare fânețe, 2 hectare vie, 4 hectare livezi, cu o populație de 417 locuitori, 90 familii, din care 78 contribuabili.

Deloc spectaculoasă, apariția și evoluția Târgu - Jiului este similară multor așezări dintre Carpați și Dunăre. Intrarea sa în „istoria scrisă” are loc relativ târziu, în documente care aduc în prim plan mănăstirea Tismana, principalul factor de putere spirituală, economică și socială din zona Jiului de Sus. Cea dintâi atestare documentară a Târgu-Jiului apare în hrisovul din 23 martie 1406, prin care Mircea cel Bătrân aflat la Tismana, în drum spre Severin, acordă unele privilegii mănăstirii, dispunând ca „jupan Brata să-i fie hotarnic, pentru că a fost și în acest județ (sudet) al Jiului”¹⁷. În

17 Alexandru Ștefulescu, *Istoria Târgu Jiului*, Tipografia N. D. Miloșescu, Târgu Jiu, 1904, p.

mai puțin de 20 de ani, Jiul apare sub numele de Târgu - Jiului. La 24 martie 1426, Dan al II-lea întărea Mănăstirii Tismana stăpânirea peste „morile de la Târgu - Jiului, pe care le-a făcut popa Agaton cu munca fraților săi, pe locul care l-a dăruit jupan Stanciul și jupan Micleuș mănăstirii Tismana”¹⁸. Spre sfârșitul secolului al XVI-lea este amintit cu calitatea de oraș în documentele din 22 iunie 1597, prin care Mihai Viteazul întărea lui Vâlsan din Târgu - Jiu stăpânirea unor seliști la Cartiu¹⁹.

Evoluția demografică a Târgu-Jiului până în secolul al XIX-lea nu poate fi cunoscută cu precizie, având în vedere absența documentelor despre numărul locuitorilor, statutul social, raportul dintre natalitate și mortalitate, speranța de viață. În cifre, primele informații despre populația orașului datează din perioada stăpânirii austriece asupra Olteniei. În comparație cu orașele ardelenne sau din alte provincii imperiale, Râmnicul, Târgu - Jiu, Cerneții, Baia de Aramă, Slatina, Brădiceni și chiar Craiova erau mai apropiate prin structurile demografice și economice de viața rurală decât cea urbană. Potrivit observațiilor generalului Königsegg, „aceste așezări nu sunt altceva decât sate sărăcicioase și, cu excepția Craiovei, nu sunt locuite decât de țărani obișnuiți”²⁰.

Conscripția virmontiană din 1722 întocmită din motive fiscale înregistra pentru această localitate un număr de 103 familii; cu aproximativ 515 locuitori, Târgu - Jiul era devansat de Craiova - 836 familii (4000 locuitori), Râmnicu - Vâlcea (416 familii), Caracal (167 familii), Cerneți (133 familii), Slatina (136 familii)²¹. Din acest total, nu se cunoaște însă numărul familiilor de altă etnie, deși în oraș existau greci, turci, bulgari legați de activitățile economice. Catagrafia Țării Românești întocmită între anii 1773 - 1774 sub controlul generalului Bauer include Târgu Jiul în categoria „villes”, fără a face mențiuni despre numărul populației²². Numărul scăzut al locuitorilor în raport cu alte orașe oltene poate fi atribuit trecerii unor grupuri numeroase în Transilvania și Banat între anii 1718 - 1780, sub impulsul scutirii de obligații fiscale pentru noi veniți.

În timpul stăpânirii habsburgice, interesată în sporirea potențialului demografic al Banatului, s-au refugiat sau au fost colonizate mai multe familii de olteni, numiți bufani sau bufeni, utilizați ca mână de lucru în agricultură, minerit și

18 Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în sec. XIV - XV*, Editura Științifică, București, 1973 p. 254.

19 *Documente privind istoria României*, veacul XVI, B, Țara Românească, vol. VI 1591 - 1600, Editura Academiei, București, 1953, p. 267.

20 Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânire austriacă (1718-1739)*, Editura Academiei, București, 1971, p. 17.

21 Constantin Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austrieci*, vol. II, Editura Academiei, București, 1913, p. 33.

22 Louis Roman, „Izvoare din perioada 1750-1790 referitoare la localitățile și populația Țării Românești”, în *Studii și Articole de Istorie*, nr. 14, 1964, p. 108.

meșteșuguri²³. Pe harta rusească din 1835, orașul este menționat cu 435 gospodării, ce reprezintă aproximativ 2275 locuitori. Până la recensământul din 1859, creșterea demografică este de numai 157 locuitori, în timp ce statistica clădirilor din oraș ne oferă cifre surprinzătoare: numai 681 case de locuit, în comparație cu cele 1180 clădiri cu altă destinație²⁴.

Alexandru Ștefulescu, în cele două lucrări dedicate istoriei Târgu – Jiului, ne-a lăsat o descriere extrem de sugestivă pentru starea orașului în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Pentru anul 1832, Ștefulescu menționează existența a 342 de case, din care 43 din zid, 28 cu 2 rânduri și 15 cu un rând, acoperite de șindrilă, celelalte case fiind din lemn, acoperite cu coceni, trestie, fân, rar de șindrilă și împrejmuite cu garduri de nuiele împletite pe pari fixați în pământ, cu ferestrele mici și camerele rar pardosite cu cărămidă și așezate de multe ori direct pe pământ, lipsite de orice temelie²⁵.

Cele 342 de case erau locuite de „22 boieri de neam, 5 scutelnici, 10 mazili, 87 cumpănași, 38 streini, 184 ruptași, 59 poslujnici, 73 haimanale”²⁶, un tablou demografic extrem de sugestiv înaintea revoluției de la 1848. În 1841, au fost pavate 7 străzi, pentru care proprietarii erau obligați să aducă piatră, nisip, pământ pentru umplut, iar Maghistratul să plătească câte 4,5 lei pentru fiecare stângen lucrătorilor²⁷. În Țările Române, „revoluția demografică” a fost interpretată în accepțiunea sa cantitativă, prin creșterea numerică a așezărilor – sate, târguri, orașe, paralel cu creșterea populației, în continuă diferențiere și diversificare în cele deja existente²⁸. Orașul și târgul au devenit la începutul secolului al XIX-lea centre de producție și schimb, cu rol important în viața administrativă, în continuă detașare de agricultură²⁹. După catagrafia efectuată în anul 1831, în Târgu Jiu erau înregistrați următorii meșteșugari: bogasieri – 8, cojocari groși – 91, croitori – 16, cizmari – 31, abagii – 1, argintari – 1, bărbieri – 8, brutari – 13, simigii – 4, cârciumari – 13, boiangii – 2, curelari – 9, zugravi – 2, lumânărari de seu – 1, dulgheri – 1, olari – 21, tăbăcari – 1³⁰.

Evoluția statisticii românești de la catagrafiile specifice perioadei regulamentare la etapa modernă a organizării statale a fost impusă, în primul rând, de necesitatea oamenilor politici ai vremii de a dispune de un instrument

23 Virgil Joița, „Mișcări demografice în Țara Românească în secolul al XVIII-lea”, în *Arhivele Olteniei* nr. 1/ 1981, p. 98.

24 Dragoș Bugă, Dimitrie Oancea, „Așezările omenești și tipurile de gospodării din Muntenia și Oltenia la jumătatea secolului al XIX-lea”, în *Litua*, nr. 3/1986, p. 421.

25 Alexandru Ștefulescu, *Op. cit.*, p 76.

26 *Ibidem*, p. 77.

27 *Ibidem*, p 80.

28 Gheorghe Platon, *Geneza revoluției de la 1848*, Editura Junimea, Iași, 1980, pp. 115-116.

29 *Ibidem*.

30 Vladimir Diculescu, *Breslele, negustorii, meseriașii în Țara Românească (1830-1848)*, Editura Științifică, București, 1973, p. 107.

eficace de cunoaștere, în toate problemele economice și în cele ale administrației publice³¹. Primul recensământ general în Principatele Unite a fost organizat în 1859/1860 sub îndrumarea lui Ion Ionescu de la Brad în Moldova și Dionisie Pop Marțian în Țara Românească. Astfel, potrivit Analelor Statistice și Economice din ianuarie-martie 1860, Târgu Jiu era populat de 2432 de locuitori, dintr-un total de 108.071 locuitori ai județului Gorj³². De altfel, deși cifrele acestei prime recensări au fost puse sub semnul întrebării datorită deficiențelor de înregistrare, orașul de pe Jiu a avut o evoluție extrem de modestă nu numai din punct de vedere demografic, dar și economic.

Cu doi ani înainte de organizarea Recensământului General al Populației la nivelul întregului Regat, o statistică realizată de către Poliția orașului Târgu – Jiu ne prezintă structura etnică a locuitorilor, nivelul de instrucție, categoriile principale de vârstă și profesiile exercitate. Din totalul de 5207 locuitori, românii reprezentau 80,99% - 4217 persoane, germanii 5,84% - 304, slavii 5,19 % - 270, ungurii 4.42% - 230, italienii 2,34% - 122, israeliții 0,94% - 49, francezii 0.19% - 10 și mahomedanii 0,02 – 1 persoană.

Populația orașului Târgu – Jiu după etnie în anul 1897

Tabelul nr. 1

Nr. crt.	Etnia	Bărbați	Femei	Băieți	Fete
1.	Români	1248	1282	967	720
2.	Germani	86	90	56	72
3.	Italieni	45	21	27	29
4.	Slavi	142	42	50	36
5.	Mahomedani	1	0	0	0
6.	Greci	3	1	0	0
7.	Unguri	110	65	24	31
8.	Israeliti	15	15	11	8
9.	Francezi	2	2	3	3
	Total	1652	1518	1138	899
	Total general	5207			

Sursa: A.N.-D.J.G.J., *Fond Primăria Comunei Urbane Târgu Jiu, Dosarul nr. 43/1896-1898*, f. 108

După instrucție, numărul știutorilor de carte cuprindea 896 bărbați și 409 femei, 551 băieți și 318 fete. Se constată încă odată faptul că femeile erau predestinate muncilor în gospodărie și creșterii copiilor, tinerele frecventând școala primară într-un număr mult mai mic decât băieții. După meseria practică, au fost înregistrați: 2 abagii, 17 croitori bărbați și 8 femei, 5 cojocari, 40 cizmari și 7 ucenici copii, 30 tâmplari, 25 fierari și 2 ucenici copii, 5 tinichigii, 11 vopsitori și zugravi, 4 tapițeri, 12 olari, 34 zidari și 7 bărbieri.

Proiectat inițial ca recensământ fiscal, Recensământul General al Populației

31 Dr. Gh. Stoica, "Începuturile statisticii oficiale românești", în *Revista de statistică* nr. 1 / 1969, p. 34.

32 A.N.-D.J.G.J., *Fond Primăria Târgu Jiu, Dosarul nr 23/1859-1862*, f. 9.

din România, realizat în decembrie 1899, este considerat de către specialiști primul recensământ sistematic efectuat în scop exclusiv statistic³³. Recensământul a fost organizat și executat integral de Serviciul Statisticii Generale condus de Leonida Colescu. Scopul acestuia a fost expus cât se poate de clar în „Afiptul” recensământului, editat de Serviciul Statisticii Generale și adus la cunoștința opiniei publice înainte de debutul vastei operațiuni de recenzie: „Să nu caute nimeni a se ascunde sau a se sustrage de la această catagrafie generală, să fie cu toții încredințați că ea se face numai în interesul public, pentru ca să știm câți sunt toți locuitorii țării și cum sunt ei împărțiți în fiecare comună. Această lucrare este necesară și folositoare pentru că o cunoștință exactă de numărul populației înlesnește oricărui guvern sarcina ce îi este încredințată de a se îngriji de îmbunătățirea mijloacelor de trai”³⁴.

Conform datelor oferite de recensământul din 1899, populația țării a crescut între anii 1859 – 1899 cu 2.091.842 persoane, cu 52 % într-un ritm anual de 1,32 %³⁵. Raportat la dimensiunile teritoriale ale României, coeficientul de creștere a fost considerat modest și atribuit atât creșterii naturale a populației (de 9 – 10 ‰ de locuitori), cât și imigrației (până la 1,32 %). Tabelul nr. 2 realizat pe baza datelor oferite de recensământul din 1912 comparativ cu cel din 1889, ne oferă dimensiunile demografice ale Olteniei pe județe, comune rurale și comune urbane, cu evidențierea sporului populației în cifre și procente.

Populația județelor din Oltenia conform recensămintelor realizate în anii
1899 și 1912

Tabelul nr. 2

Județul	1912	1899	Sporul populației	%
Dolj	437517	365579	71938	19,7
Gorj	200859	171300	29559	17,3
Mehedinți	2955482	249688	45860	18,1
Romanați	248401	203773	44628	21,9
Vâlcea	231572	190903	40669	21,3

Sursa: A.N-D.J.GJ..., *Fond Primăria Comunei Urbane Târgu - Jiu, Dosarul nr. 10/1913. Recensământul General al Populațiunii României din 19.12.1912*, f. 9.

Între cele cinci județe ale Olteniei, cea mai mare creștere demografică a fost înregistrată în județul Romanați – 44628 locuitori (21,9%), urmat îndeaproape de Vâlcea cu 40669 (21,3%) și Dolj cu 71938 locuitori (19,7%). În județele Mehedinți și Gorj dimensiunile creșterii factorului demic au fost mai reduse, de 45860 (18,1%) și 29559 (17,3%) locuitori. Aprecierile comparative au la bază creșterea populației raportată la rezultatele efective din 1899 și 1912, deși

33 Ion Alexandrescu, *Recensămintele României*, Editura Meronia, București, 2007, p. 25.

34 *Ibidem*, p. 16.

35 *Ibidem*, p. 27.

la prima vizualizare a sporului demografic ierarhia realizată de către specialiști ar putea avea o altă configurație. Densitatea populației situa Oltenia cu 50 locuitori pe km² sub nivelul celei calculate la nivelul întregii țări – 55 locuitori/km², cu procente semnificative în urma altor regiuni istorice ca Muntenia cu 62 locuitori/km² și Moldova cu 56 locuitori/km², dar înaintea Dobrogei cu cea mai scăzută densitate - 25 locuitori/km². După județul Ilfov, cu 678769 locuitori, considerat cel mai populat județ din Vechiul Regat, județul Dolj a fost considerat al doilea la nivel național, cu cei 437517³⁶.

Așa cum era de așteptat, creșterea populației din așezările rurale a avut loc în toate cele cinci județe. Un spor important s-a înregistrat în Romanați – 39438 locuitori (21,3%), Dolj cu 65045 (20,8%), urmate îndeaproape de județul Vâlcea cu 35604 (20,4%). Ca și în cazul tabelului nr. 1, cele mai mici creșteri au avut loc în județele Mehedinți – 41417 (18,1%) și Gorj cu 26465 (10,1%), așa cum ne arată tabelul nr. 2.

Evoluția populației rurale în județele Olteniei conform recensămintelor realizate în anii 1899 și 1912

Tabelul nr. 3

Județul	Comune rurale 1912	Comune rurale 1899	Sporul populației	%
Dolj	377919	312874	65045	20,8
Gorj	191047	164582	26465	10,1
Mehedinți	270302	228885	41417	18,1
Romanați	224206	184768	39438	21,3
Vâlcea	210308	174704	35604	20,4

Sursa: A.N-D.J.GJ., *Fond Primăria Comunei Urbane Târgu Jiu, Dosarul nr. 10/1913. Recensământul General al Populațiunii României din 19.12.1912*, f. 9.

În Oltenia, coeficientul de creștere a populației a fost mai mare în mediul urban decât în mediul rural, ca urmare a fenomenului imigrației. În medie, creșterea a fost estimată la 19,7% în 1912 prin raportare la finele veacului anterior. Tabelul nr. 3 include toate orașele din Oltenia, începând cu orașele mici și terminând cu reședințele de județ. După Corabia, oraș a cărui populație a sporit de la 6058 la 9113 locuitori, cu un spor de 2315 (50,4%), o creștere asemănătoare a înregistrat Târgu - Jiul, de la 6718 la 9812 locuitori cu o diferență de 3094 (46,1%). Astfel, orașul de pe Jiu devansează Râmnicu - Vâlcea cu 9603 locuitori în 1912, cu 2315 (31,8%) mai mulți decât în anul 1899, cu tendința de a egala populația orașului Slatina, cu 9817 locuitori în 1912 și un spor demografic mult mai modest de numai 1667 locuitori (20,5%). Marile orașe ale Olteniei rămân în continuare Craiova cu 51973 și un spor demografic relativ redus – 6394 (14%), Turnu Severin cu 23765 locuitori și o creștere de 4012 (20,3%) și Caracal cu 15082 locuitori comparativ

³⁶A.N-D.J.GJ., *Fond Primăria Comunei Urbane Târgu - Jiu, Dosarul nr. 10/1913. Recensământul General al Populațiunii României din 19.12.1912*, f. 9.

cu 12947 în 1899, sporul fiind de 1667 persoane (20,5%).

Evoluția populației urbane în județele Olteniei conform recensămintelor realizate în anii 1899 și 1912

Tabelul nr. 4

Orașul	1912	1899	Sporul populației	%
Baia de Aramă	1481	1050	431	11
Ocnele Mari	4942	4374	568	13
Calafat	7625	7126	499	7
Drăgășani	6719	4537	2182	48,1
Olfenița	6641	5805	836	14,4
Corabia	9113	6058	3055	50,4
Râmnicu Vâlcea	9603	7288	2315	31,8
Târgu Jiu	9812	6718	3094	46,1
Slătina	9817	8150	1667	20,5
Caracal	15082	12947	2135	16,5
Turnu Severin	23765	19753	4012	20,3
Craiova	51973	45579	6394	14

Sursa: A.N-D.J.G.J., *Fond Primăria Comunei Urbane Târgu - Jiu, Dosarul nr. 10/1913. Recensământul General al Populațiunii României din 19.12.1912*, f. 9.

Cu un număr de numai 6718 locuitori, Târgu - Jiului se plasa pe ultimul loc între cele 32 reședințe de județ. De altfel, această viață urbană extrem de modestă pe teritoriul Jiului de Sus a fost asociată în totalitate cu reședința sa, în absența oricărei alte comune urbane. Așezarea geografică, în vecinătatea Transilvaniei, a facilitat așezarea unor familii de români sau unguri, antrenați de cele mai multe ori în activități comerciale și manufacturiere. Alături de etnicii români, majoritari în întreg județul, conviețuiau români ardeleni-cetățeni ai Austro - Ungariei, austrieci, unguri, bulgari, macedoneni, sârbi, germani și nu în ultimul rând evreii. Fără a intra în detalii, registrele de căsătorii ne dezvăluie faptul că uneori căsătoriile depășeau barierele confesionale și etnice, fără a întâmpina opoziția părinților sau tutorilor.

Din păcate, în ceea ce privește instrucția, mulți locuitori au declarat în 1899 că ”nu știu a scrie și a ceti”- 1877 bărbați și 1827 femei. Populația masculină știutoare de carte în număr de 2021 eclipsa din punct de vedere numeric populația feminină instruită - 909 femei. Gradul de instrucție este precizat și de registrele de căsătorie, în care viitorii soți confirmau sau infirmuau capacitatea de a semna actul de căsătorie. După starea civilă reflectată de ”Foaia de Despoiare a populațiunii cu domiciliul obicinuit în comună”, necăsătoriții însumau 2600 bărbați și 1337 femei, căsătoriții 1133 bărbați și 958 femei, văduvi - 96 bărbați și 358 femei, divorțații - 29 bărbați și 83 femei (vezi tabelul nr. 4)³⁷

Doi ani mai târziu, prin adresa nr. 6970/27.08.1914, Prefectul a solicitat Primarului Urbei Târgu - Jiu realizarea unei statistici exhaustive, care să cuprindă

37 A.N-D.J.G.J., *Fond Primăria Târgu - Jiu, Dosar nr 36/1899- 1903*, f 39.

numărul populației și al locuințelor, structura locuitorilor pe sexe, nivel de instrucție, religie, naționalitate, stare civilă, profesii și „zestrea” locuitorilor, cu referiri cât mai exacte la starea lor de sănătate. Faptul că în 1914 au fost recenzați pe plan local 9948 locuitori, din care 6332 bărbați și 3616 femei, scoate în evidență creșterea numerică a populației față de anul 1912 cu 136 persoane. Discrepanța dintre populația masculină și cea feminină este în defavoarea femeilor, cu 2716 mai puține femei decât bărbați. Un motiv plauzibil al acestei diferențe majore îl reprezintă așezarea în oraș pe o perioadă mai mare de timp a bărbaților veniți din județ pentru a practica diferite meserii și din alte state cu tradiție în orientarea emigranților spre Târgu - Jiu, Turnu Severin și Râmnicu - Vâlcea: Italia, Austro-Ungaria, Germania, Bulgaria, Serbia, Macedonia, diferite zone ale Imperiului Otoman.

După naționalitate, populația orașului cuprindea 9226 români, 334 austro-ungari, 162 mahomedani, 73 italieni, 42 israeliți, 40 bulgari, 24 sârbi, 23 germani, 17 greci, 4 armeni și 3 francezi³⁸. Populația ortodoxă reprezenta 9106 persoane, urmată de 342 catolici, 328 musulmani și 172 mozaici. În opinia noastră, numărul foarte mare de musulmani și mozaici în comparație cu naționalitatea trebuie asociat cu asocierea unor locuitori de altă etnie, adepți ai cultelor respective. În statistica populației catolice au fost incluși reformații, despre existența cărora se știe cu certitudine din Registrele de Stare Civilă și din alte documente ale epocii. După instrucție, numărul bărbaților știutori de carte era de 2371 față de 1181 neștiutori, al femeilor instruite de 1247 și 1078 fără carte, copiii de vârstă școlară însumând 1451 băieți și 814 fete cu statutul de elevi. Categoria neștiutorilor de carte din rândul copiilor - 1300 băieți și 516 fete cuprindea toți copiii de la naștere până la vârsta adecvată școlarizării³⁹.

În ceea ce privește starea civilă a locuitorilor, diferența între bărbații și femeile cu statutul de căsătoriți și cu copii este foarte mică, de numai 6 persoane după cum ne indică tabelul nr. 4. În schimb numărul bărbaților căsătoriți fără copii – 536 este mai mult decât dublul femeilor cu același statut – 233. În inferioritate numerică s-au regăsit femeile necăsătorite, în etate de peste 21 ani – 283, în comparație cu bărbații fără obligații conjugale din aceeași categorie de vârstă, în total 996. Predominarea populației masculine raportată la cea feminină, vârsta mai înaintată a bărbaților la căsătorie și fenomenul emigrației masculine din mediul rural sau din alte state, din motive economico-sociale, sunt realități cu un impact puternic asupra constituirii propriilor familii. Statutul de văduv este întâlnit mai ales în rândurile bărbaților cu copii – 167 și fără copii – 262, în timp ce numărul femeilor văduve este evident mult mai mic, cu copii 120 și fără copii – 98.

Structura populației din Târgu - Jiu după Starea Civilă în anul 1914

³⁸ *Ibidem*, Dosarul nr. 94/1914, f. 69.

³⁹ *Ibidem*.

Tabelul nr. 5

Bărbați căsătoriți cu copii	Bărbați căsătoriți fără copii	Bărbați văduvi cu copii	Bărbați văduvi fără copii	Bărbați peste 21 ani necăsătoriți	Femei căsătorite cu copii	Femei căsătorite fără copii	Femei văduve cu copii	Femei văduve fără copii	Femei peste 21 ani necăsătorite
1589	536	167	262	996	1583	233	120	98	283

Sursa: A.N-D.J.GJ., *Fond Primăria Comunei Urbane Târgu - Jiu, Dosarul nr. 94/1914*, f.69.

Reședința județului însuma 4568 locuințe, cu 4544 capi de familie, dintre care 3924 cu statutul de contribuabil. Fără a avea nimic spectaculos, peisajul îndeletnicirilor economice și al profesiilor cu specific liberal este specific lumii urbane din Vechiul Regat la începutul secolului XX, cu un ritm foarte lent al industrializării și deficitară în elementele de modernitate. Inventarierea profesiilor și a factorului demografic implicat ne relevă existența a 84 brutari; 34 tipografi; 137 dulgheri; 184 abagii; 24 ceramiști; 56 tăbăcari; 5 boiangii; 246 croitori; 148 fierari; 164 cizmari; 8 căldărari; 31 măcelari; 70 zidari; 24 zugravi; 94 comercianți; 16 lumânărari; 16 frizeri; 61 grădinari; 14 pavagii; 41 cărămidari și 4 geamgii. Cei mai mulți dintre locuitorii apti de muncă au fost înregistrați ca agricultori - 2492, statut probat de Registrele de Stare Civilă, restul fiind considerați funcționari⁴⁰.

Extrasele după mișcarea naturală a populației, păstrate în fondul arhivistic al Primăriei Târgu – Jiu, a căror exactitate este totuși relativă datorită limitelor înregistrării persoanelor venite sau plecate, temporar sau definitiv, cu omiterea unor meserii din peisajul ocupațional, evidențiază ca și recensămintele generale ale populației, Registrele de Stare Civilă, evoluția reședinței de județ în strânsă legătură cu cea a întregului județ, încadrându-se în tendința generală de evoluție a lumii urbane românești.

⁴⁰ *Ibidem*.